בס"ד

מרחשון-כסלו התשפ"ז
יעקב מתלון (hluach@gmail.com)

סוגיית 'הכל לאתויי מאי' בתחילת ערכין

(ערכין ב.-ג:)

א] מאפייני הסוגיה לאור ההשמטות 1
ב] קשיי ההשמטות והסֵדר 2
ג] תירוצים לַהשמטות 3
ד] הַשייכוּת לקודש 4
ה] בין הרצון והמעשה 5
ו] לסיכום 6

הביטוי "הכל" בלשון המשנה מורה על ריבוי פרט מסוים, ובסוגיות רבות בגמ' מופיעה שאֵלת־הבירור "הכל לאתויי מאי".

בתחילת מסכת ערכין, אגב ביאור הגמ' את "הכל מעריכין ונערכין נוֹדרין ונידרין" שבמשנתֵנו, שבהּ הריבוי שבְּתיבת "הכּל" מתברר ארבע פעמים[1], נִסדרים עוד רבים בדומה לזה. כלשון **רש"י** בפתיחת פירושו למסכת חולין: "הכּל שוחטין - כל היכא דתני 'הכּל' כולהו מייתי להו בשמעתא קמייתא דערכין ומפרש 'הכּל לאתויי מאי'; ו'הכּל שוחטין' דמתניתין פליגי בה אמוראֵי בגמרא, למר לאתויי טמא בחולין ולמר לאתויי כותי או משומד". וכ"כ **ר"ן** במגילה (ו: בדפי ר"ף): "בריש ערכין דריש כולהו 'הכל' דתלמודא".

וכן ב**ספר הכריתות** לרבנו שמשון מקינון (לשון לְמודים שער ב, ד): "כל היכא דתני 'הכל' לדרשא, וכולהו מייתי בריש ערכין; אבל היכא דתני 'כל' - פעמים דריש מיניהּ, ופעמים לא דריש מיניהּ"; וכן ב**הליכות עולם** לרבנו ישועה הלוי (שער ג פרק ב, ב): "כל היכא דתני 'הכל' לדרשא, כלומר לאיתויי חִדּוּש שלא היה במשמע, וכולהו מייתי להו בשמעתא קמייתא דערכין 'הכל לאתויי מאי', כמו 'הכל שוחטין'...".

בשלב השני של הסוגיה (ג:-ד.), נסקרים ביטוי 'הכל חייבין ב...' שמצורף להם פירוט 'כהנים לוויים וישראלים' שהוא לכאורה מיותר: "פשיטא, אי הני לא מחייבי מאן מיחייבי?!" (ג: עִם רש"י ד"ה פשיטא, תוס' ד"ה הכּל, ורגמ"ה ד"ה והשתא בעי), וסוֹפוֹ של הבירור נעוץ בתחילתוֹ - "הכל מעריכין כהנים לוים וישראלים פשיטא!" (ד.).

א] מאפייני הסוגיה לאור ההשמטות

רוב גדול של המובאים בסוגייתנו הם ביטויי 'הכּל' שנאמרו במשניות, ומקצתם ברייתוֹת.

כל 'הכּל' המובאים כאן **מתייחסים לאנשים**, בעיקר בענייני חיוב מצוות מסוימוֹת וכשרוּת לעשותן; ובזה יש להסביר את השמטת "הכּל כמנהג המדינה" (ב"מ פו. ב"ב ד. ועוד), "הכּל נכנסין לדיר להתעשֵּר" (בכורות נז.) וכיוצא בהם, שאינם מובאים בגמ' כאן.

אמנם ישנם בתלמוד מקומות נוספים שנזכרה תיבת 'הכּל', ללא בירור 'לאתויי מאי', וכאן בראש ערכין לא הובאו, כגון: הכּל חייבין בארבעה כוסות, אף נשים וקטנים; ור' יהודה פוטר קטנים (פסחים קח:). בטעם שלא הוזכר כאן, אולי י"ל שהוא מפני שמחלוקתו בצִדּוֹ ולא הוצרך לגמ' לשאול 'הכּל לאתויי

[1] לשם דיוק: 3, שכּן ב"נודרין" אין ריבוי אלא "נידרין איצטריך ליהּ" (ואף "נידרין" עצמוֹ אינו ריבוי של דבר מְחודש אלא פחות מבּן חודש המתפרש במשנה הבּאה).

מאי', דְּוַדַּאי ת"ק לאפוקי מדר' יהודה קאתי; והגמ' כאן לא הביאה אלא את אלו **שיש צורך לברר** לגביהם 'הכל לאתויי מאי'[2].

וכן ביומא (סו.) "הכל כְּשֵׁרִין לְהוֹלִיכוֹ" (את הַשָּׂעִיר לעזאזל); לכאורה י"ל שאין שייך לברר 'הכל לאתויי מאי', דפשיטא דאתא לאתויי זָרִים, ולא תני 'הכל' אלא משום דתני בתריה "אלא שעשׂו הכֹּהנים־גדולים קבע ולא היו מַנִּיחִין את ישראל להוליכוֹ".

ובגיטין (כב: כג.) "הכל כשרין לִכתוב את הגט, אפילו חש"ו[3]... הכל כשרין להביא את הגט חוץ מחש"ו וסומא וגוי". ושם, לכאורה, אפשר לְדחוק דברֵישא תני 'הכל' והדר מפרש דחש"ו כשרים לכתוב, דחידוש־גדול הוא, ובסיפא תנא 'הכל' אטו רישא.

וכן במגילה (כג.) לגבי קריאת התורה: "הכל עוֹלִין למִנְיַן שבעה, ואפילו קטן ואפילו אשה; אבל אמרו חכמים: אשה לא תקרא בתורה, מפני כבוד צִבּוּר". גם שם נראה ד**תני והדר מפרש** ואתא לאשמועינן רבותא דאִשה לעומת ההֲלכה־למעשה בזה וכַמבואר שם. ואף ש"כל היכא דתני 'הכל' - לדרשא" (לשון ספר הכריתות הנ"ל, וכן בשאר ספרי הפללים), אין ההכרח שבּא לרַבּוֹת דבר שאינו מפורש; תדע, דאמרינן בסוגיין: "'נידרין' לאתויי מאי... פחות מבֶּן חודש, ותני והדר מפרש". אלא שסוגייתנו אינהּ מְקבּצת ממקומות אחרים 'הכל' שהתנא עצמוֹ הדר מפרש לאתויי מאי.

עוד מַשמיטה סוגיית ערכין: "הכל חייבין לעמוד מפני נָשִׂיא, חוץ מֵאֵבֶל וחוֹלה", במו"ק (כז:); אך מהתם לק"מ, דלא ברייתא היא, אלא מימרא דר' יוחנן.

ובנדה (מט:) תנן: "כל הכּשר לדון כשר להעיד, ויש שכּשר להעיד ואינו כשר לדון"; ואמרינן: "לאתויי מאי? א"ר יוחנן: לאתויי סומא באחת מֵעיניו" וכו'. ועוד שם תנן, "כל הראוי לדון דיני נפשות ראוי לדון דיני ממונות, ויש שראוי לדון דיני ממונות ואינו ראוי לדון דיני נפשות", ואמרינן: "אמר רב יהודה: לאתויי ממזר" וכו'. אך הני תרתי יש לדחות, דהתם **לאו "הכל"** הוא אלא "כֹּל", והכא לא כיילינן אלא "הכּל"[4], וכן מצאתי אח"כ בספר **יקר הערך** הנזכר להלן.

ויסוד לחילוק זה בדברי ספר־הכריתות (שם): "...וחָדלו לִספור כי אין מספר דלא דָּרִישׁ 'כל לאתויי מאי'; דהאי כללא לאו דוקא, שאין לְמֵדין מן הפללות (עירובין כז.) וכל־שכּן שאין אומרים 'כל לאתויי מאי'; אבל צריך לדקדק על אותם דדייק בהם על לישנא ד'כל'..." ע"ש; ובעקבותיו בהליכות עולם (שם)[5] ובשל"ה הקדוש (תושבע"פ, כללי התלמוד, כלל רבי, במהד' ה'תשס"ח אות קיד-קטו; וכן שם כלל לשונות סוגיות, אות שכ), ובספרי כללים לאחרונים עַד הֵנָּה, בעין יצחק (לראשל"צ הרב יצחק יוסף, ח"א, כללֵי המשנה, מב).

ב] קשיי ההשמטות והסֵּדר

ועדיין קשה, דבָּסנהדרין (לו:), אהא דתנן (שם לב.) "הכּל כשרין לדון דיני ממונות, ואין הכּל כשרין לדון דיני נפשות אלא כהנים לוים וישראלים הַמַּשְׁיאִין לכהונה", אמרינן: לדיני ממונות הכּל לאתויי מאי? ואמרינן דאתא לאתויי ממזר, וחדא (דאיכא נמי מתני' דנִדה הנ"ל) לאתויי גֵּר. אמאי לא מייתי להו הכא? (ולזה נמי שמא י"ל דהא תני והדר מפרש "...המשיאין לכהונה", ומה שנידון בגמ' שם ושם הוא משמעות ביטוי זה ולא הריבוי מן "הכל".)

ותו קשה, דתנן התם (סנהדרין לב.): "דיני ממונות הכל מְלמדין זכות וחובה, דיני נפשות הכּל מלמדין זכות ואין הכל מלמדין חובה" (לאתויי תלמיד או עֵד, ע"ש בגמ' לג: ורש"י ד"ה אמר רב פפא)! ובדוחק־גדול י"ל דאיידי דההיא־דנִדה "כל" ולא מייתי להּ, לא מייתי אף ל"הכל" דסנהדרין דכריכא ביהּ, ונכרך בזה אף ההיא ד"מלמדין זכות" דההוא פירקא גופיהּ (ור' להלן).

---

[2] ראה בדומה לזה בתוס' מו"ק (ג: ד"ה רבי אלעזר): "דְּאֵין דרך התלמוד לומר 'תסתיים' בדבר המפורש בהדיא כל־כך".

[3] וכתב רמב"ן (כג.) באופן אחד, ש"הכל" לרבות גוי.

[4] ואין מזה הכרח שאין לדרוש "כל", אלא שסוגיית ערכין עוסקים ב"הכל" בלבד. אמנם לגבי "כל" ראה להלן שדנו בזה בספרי הכללים; וביקר הערך צַיין לשו"ת רמ"ע מפאנו (סי' קכב) ולבאר שבע (סנהדרין צ.).

[5] ובכללי הגמרא למרן ב"י שם, כתב ש"כל" הוא מחלוקת לשונות בב"ק (סג.); ועי' יבין שמועה שם.

בספר **יקר הערך** לרבי יצחק ארדיט מאיזמיר (חי לפני כ-250 שנה ויותר), הִקשה מבכורות ומגיטין ומסנהדרין הנ"ל, וגם מהמשנה במסכת ידיים (א, ה): "הכל כשרים ליתן לידַיִם אפילו חש"ו". ולזו לכאורה י"ל כדלעיל, דתני והדר מפרש וא"צ לְשאול 'לאתויי מאי'. וצ"ע[6].

גם בספר **עֶרְכִּי עֲלַי** לרבי אליעזר קרפלס (פראג, ה'תקע"ה; ג. ד"ה הכל מְטמאים טמא־מת) תמהּ, הן לגבי סֵדר הסוגיה, והן לגבי ההשמטוֹת - הַזכיר שם את "הכל נאמנים על ביעור חמץ, אפילו נשים אפילו עבדים אפילו קטנים" (פסחים ד.), "הכל גּוֹלִין על־ידי ישראל וישראל גולין על־ידיהן" (משנה מכות ח:, ובגמ': "לאיתויי מאי? לאיתויי עבד וכותי"), ואת המשניות הנז' בסנהדרין (לגבי דיינים) ובְיָדַיִם. והניח בצע"ג.

ובספר **הפְּלאה שבּערכין** לרבי חיים רבינוביץ (וילנא, ה'תרס"ה; ג. אחרי תד"ה ערל, ד"ה בהך סוגיא יִשתומם, ואילך) האריך בזה, ותמהּ הן על סדר המשניות המוּבאוֹת בסוגיה, והן על ההשמטוֹת, ולגביהן האריך לציין בפירוט: הביא את הנזכרות לעיל, והוסיף עליהן - בחגיגה 'הכל' קאי נמי אַשְׁמחה (שם ב: בברייתא), ובטורי אבן שם הִכריח דאתי לאתויי וכתב דלאתויי טומטום או טמא ובשאר מיני שמחות[7]; "הכל נאמנין על מומי מעשר" (בכורות לו:); "ר"מ אומר: הכל היו מְשַׁלְּחִין תחת הַדּוּד (חוץ מן הטמא שבַּמדינה בלבד)" (נזיר מה:); "הכל נידונים בראש־השנה" (ר"ה טז.); "הכל נכנסין בַּהֵיכָל לִבְנוֹת לתקן ולהוציא את הטומאה" (עירובין קה.), "הכל נאמנין להעידהּ" (יבמות קיז.; וכיו"ב כתובות כז:), ועוד. והניח בצ"ע. ולא הבאתי כאן "הכל" שהביא שם ולא קאי אַאדם.

פֶּתַח דבריו שם הוא בעניין הַסֵּדֶר: "בהך סוגיא יִשתומם כל משכיל על סידרא דמתני' ומתניתא שהביא כאן, שהִקדים המאוחר וְהֶאֱחִיר את המוקדם לפי סדר הש"ס". וכתב, שבפשטוּת הכל מתחיל במשניות סדר קדשים, אלא שתמוּהּ איחור משניות "הכל שוחטין". אח"כ כל 'הכל חייבין' (והָרגילוּת לנקוט סוכה לולב ציצית ותפילין בסדר זה, עי' סוכה מב. ותוספתא ברכות ו) עַד זימון וצירוף־לזימון (לכן לגבי מגילה הִקדים את 'הכל חייבין' ל'הכל כשרין'). אח"כ כל שהם לאתויי קטן או אשה וכד', לפי הסֵּדר המקובל בעלמא במשניות שנאמר בהן 'חוץ' (כגון ריש חגיגה), שנזכרים קטנים ואח"כ נשים ואח"כ עבדים. וסִיום הסִּדרה במשניות מְכתובות "הכל מעלין" שהריבוי מוסיף "ענַיִן חוּצִיי, מה דלא מיירי כלל במתני'" (וע"ש). ותמהּ שם על הקדמת חיובֵי ראִייה לשופר, ועל הקְדמת משניות זָבִים לנגעים.

ג] תירוצים לַהשמטות

ואם נרצה ליישב את ההשמטות הנזכרות,

(1) בההיא דבדיקת־חמץ י"ל כדברינו לעיל, דתני והדר מפרש "אפילו נשים אפילו עבדים אפילו קטנים".

(2) גם במומי מעשר (בבכורות) לא איצטריך לפרש 'לאתויי מאי', דפשיטא דקאי אדלעיל מיניהּ, החשודים על מומי בכור, ובא לבטא את הניגוד בין שני העניינים (עי' רמב"ם הל' בכורות ו, ט, ובפהמ"ש ורע"ב שם).

(3) וכן בנזיר, ניפּר ופשוּט ש'הכל' מתייחס לארבעת המקרים הנידונים, המחולקים בין טהור-טמא ובמקדש-במדינה, וקאי אַ"חוץ" דלקמיהּ, ולאפוקי מדברי ת"ק. וכן "הכל לא היו מְשלחין" של חכמים בברייתא שם, להוציא מֵחילוקי ר"מ ור' יהודה, ולהקדים ל"חוץ" דלקמיהּ.

(4) בחגיגה לגבי שמחה ("הכל חייבין בראִייה ובשמחה") לכאורה אין הכרח דאתי לאתויי - דאפשר דתנא להו אגב ראִייה[8]; ותדע, שרש"י שם (ד"ה חסורי מיחסרא, אמנם לא על לשון הברייתא) נקט 'הכל' רק לגבי ראִייה, וגם בגמ' התם דמייתי לה לברייתא לא בעו 'לאתויי מאי' לגבי שמחה כי היכי

---

[6] וע"ש מה שהִקשה עוד, מדוע יש מַאלוֹ שבסוגייתנו כאלוּ שלא נזכרו במקומן (ועי' דינא דחיי הל' מגילה דף קכז.). והיינו, שלגבי כל אחד מן ה'הכל' שבסוגיה בערכין יש שלוש אפשרויות בלבד: (1) המשנה או הברייתא מופיעה בסוגיה אחרת (סוגיא בדוכתהּ) וגם שם מופיע הבירור "הכל לאתויי מאי" (המקביל לַבירור שבערכין, כגון תמורה, ראִייה); (2) המשנה או הברייתא אינהּ מופיעה במקור בבלי אחר (כגון "הכל חייבין בסוכה/בלולב", ו"הכל מְטמאין בטמא־מת" לא תניא להּ בשום דוכתא); (3) המשנה או הברייתא מופיעה בסוגיה בבלית אחרת, אך ללא הבירור "הכל לאתויי מאי" (גם אִם עצם ההלכה־הריבוי מופיע בדוכתהּ. כגון: לשון "הכל סומכין" לא התבארה במנחות צג., וכן "הכל חייבין בתקיעת שופר" בר"ה כט.).

[7] ועי' שלמי חגיגה לרבי שלמה אסולין (בני־ברק ה'תשס"ט, עמ' קכו) שדחה את תירוצי בעל טורי אבן, וכתב שבא לרבות חיגר ביום ראשון ונתרפא, ולמ"ד כולן תשלומין זל"ז הניח בצ"ע.

[8] ואף שבטורי אבן שם (כאמור) שלל זאת דהא בסוגיין אמרו ב'נידרין' דתני והדר מפרש ולא אמרו דהוא אגב דתנא במעריכין ונערכין, י"ל דלוּלֵא מצאו דהדר מפרש היו אומרים ד'אגב'.

דבעו לגבי ראֲייה. אפשר גם ש'הכל' דשמחה לאתויי הנך דמייתי ב'הכל' דראייה (חציו־עבד או סומא בעין אחת) ואף שלגבי שמחה חיובם פשוט יותר; או דתני והדר מפרש "ואף־על־פי שפטור מן הראֲייה חייב בשמחה"[9].

(5-6) "הכל נאמנין להעידהּ" לאשה שמת בעלהּ (יבמות קיז.), הנה ביאר הראשל"צ רבי משה בן־חביב ב**עזרת נשים** (סי' יז, ד ס"ק לז) ד"הכל" לאתויי הבעיות שלא נפשטו שם - בת חמיהָ, ואֵם יְבמהּ ("חמותהּ הבּאה לאחר מיכן"), "ובגמ' לא רצו לְפשוט מִלישנא ד'הכל', דלא מסיימי הי מינייהו מרבינן מִלישנא ד'הכל'". ובדעת הטור (הפוסק לחומרא באֵם יבמהּ, והביאוֹ רמ"א שם) כתב שהוא לרבות בת חמיהָ, או שלא תמיד 'הכל' לרבות, שהרי "אין למדין מן הפּלוֹת", או ש"הכל" לרבות עבד ואשה וגוי מסל"ת. ועי' מאירי שם: "הכל נאמנין להעידהּ - כלומר: זה שידוע שמשיאין את האשה על פי עֵד־אחד המעיד שמת בעלהּ - הכל נאמנין בכך, אפילו אשה או עבד או שפחה או עֵד מפי עֵד; חוץ מחמש נשים שחזקתן שונאות זו את זו...". ולפ"ז י"ל ד"הכל" דיבמות לא לאתויי דבר חָדָשׁ הוא, אלא כללא כייל לכולהו פסולי עדוּת (וגם כדי להוציא הנך 5 נשים השונאות), ותני והדר מפרש להו במשניות שם באריכוּת (פרקים יד-טו).

וכן י"ל בכתובות לגבי שבויה "הכל נאמנין להעיד חוץ מֵהֵימֶנָּה ובעלהּ", דפשיטא דאתי לכל פסולי עדוּת (הנזכרים שם בברייתא אחרת), או בייחוד לאתויי שִׁפחתהּ (לרב פפא במסל"ת) ולאפוקי מן האוסר בהּ (רב פפא, ולוֹ - מן המשמיטהּ, והמשמיט לא איירי במסל"ת).

וביבמות, לַהסבר הראשון בעזרת נשים, י"ל שמאותהּ סיבה שלא פּרַשׁ הדבר ביבמות (וכאמור), לא הובא בערכין.

(7) "הפּל נכנסין בַּהֵיכָל לִבְנוֹת לתקן ולהוציא את הטומאה" - וכך היא שנויה בתוספתא דכֵלִים (ב"ק פ"ק), ותני והדר מְפרש: כהנים, לוויים, ישראלים[10], תמימים, בעלי מומים, דרך פתחים.

(8) "הפּל נידונים בראש־השנה" - פשוט שבּא לְכלול את כל הנזכרים במשנה שם, או את הנזכרים בהמשך הברייתא שם (תוספתא ר"ה א) בדברי ר' יהודה (לגבי גמר־דין) - אדם, תבוּאה, פירות־האילן ומים (עי' בסוגיית הגמ' ר"ה שם).

(9) "הכל גּוֹלִין על־ידי ישראל וישראל גולין על־ידיהן" - קשה ליישבוֹ, שכּן הגמ' שם מבארת להדיא (מכות ח:) "לאיתויי עבד וכותי" (וכמו "הכל מלמדין זכות..."), ואמאי לא מייתי לה הכא כדאייתי ל"הפּל מעלין..."?

אתה הָרְאֵתָ לָדַעַת, כי עלה בידינו ליישב כמעט את כל ההשמטות; אחרי שיוגדר, שהסוגיה כוללת 'הכל' המתייחסים לאנשים, ודווקא כשנצרך בירור 'לאתויי מאי' ואינו מפורש בדברי התנא עצמוֹ או מובן מאליו. בולטות כאן שתי המשניות המושמטות - "הכל מלמדין זכות..." בסנהדרין, ו"הכל גּוֹלִין על־ידי ישראל" במכות. לגביהן אפשר לְדחוק עוד שסוגייתנו עוסקת **בחיובי האדם־הפשוט** - במצוות שונות, בטומאות, ואף בשחיטה ובא"י (בעקבות נדרי הקדש, המסוּרים לפיו של כל אדם, "אִישׁ כִּי יַפְלֶא נֶדֶר") - אך במערכת־המשפט ובמצוות המסורות לבֵית־הדין (וכ"ש דיני נפשות) אין סוגייתנו עוסקת. והדבר יַצריך אותנו להתבוננות נוספת.

ד] הַשייכוּת לקודש

הסוגיה באה בערכין בעקבות המשנה "הכל מעריכין ונערכין נודרין ונידרין". בעקבות זאת, ה'הכל לאתויי מאי' הנידונים לאורך הסוגיה הם בעניין של שייכוּת, והעניין הוא הַעֲרָכַת נפש ישראל מתוך שייכותהּ במצוות, מתוך שייכותהּ בסגולת ישראל[11], וההקשר הוא נדר־הֶקדש, הנובע מן השאיפה הטבוּעה בנפש הישראלית להוסיף מֶחול על הקודש[12]. זה המקום לְסקור את ה'הכל לאתויי מאי'

---

[9] ואף שהתנא הזכיר במפורש חֵרֵשׁ או אילם, ה"ה לאינך פטורי דראֵייה, אלא שנקט להדיא חרש בגלל החילוקים שלגביו.

[10] בזה אין שייך להקשות "פשיטא" כבְּחִיּוּבֵי מצוות (עי' ג:), ופשוט.

[11] אין זה שייך למחלוקת האם גוי נָעֳרך, ודאי שעיקר־העניין נָאמר בישראל (ועי' ערכין יג:-יד.), וכמו מצוות אחרות שהֻתרבו להם גויים, כגון קרבנות, ודאי שאין להם שייכוּת בהן כמו לישראל.

[12] כתב רבנו דוד הכוכבי ב**ספר הבתים** (מצווה קי, מהד' הרשלר ח"ב עמ' קצד): "גם בענין הערכין הערה לְהַדָּבֵק בשם יתעלה כאשר יערִיך עצמוֹ אליו. והערכים היו לִבדק הבית, כדי שיתעורר כל אדם לזה אַחַר שידע כי יפנם בדבר קיים, חזק הבנין". ו**רבי משה אלשיך** כתב (ויקרא כז): "דע לך כי ענין הנדר אי אפשר שיהיה לשום בחינה כיוהרא שהוא וותרן וכיוצא, רק על בחינת הפְּלאה שהוא לְפרוש עצמו מִמַּשָּׂטָּה דברים גופניים ולהתקדש לשמו יתברך. כי על כן אומר 'עָרְכִּי עָלַי' למען תחול קדושה על עצמו, מַעַיִן כל דבר שהוקדש ונפדה שלא יִבָּצֵר מִלחול בו קדושה מַהָכִין זה לוֹ הכנה להנהיג עצמו בקדושה, כאומר בלִבו: איני אשר הייתי עַד פֹּה, כי עתה הוקדשתי לשמים ונתתי ערכי לה'. וההיקש בזה באומרו 'ערך בני' או 'אחי'

דעלמא, כל השייך בקדושת ישראל ובזיקת המצוות - החל בענייני הקדש, קדושה הבאה ע"י פי האדם - "הכל סומכין" ('סוף הקדש' סמוך לַהקרבה, תוצאת ההקדש) ו"ממירין" (חידוש עצום - יכולת האדם להחיל קדושה באופן אסור), עִם השייכות לַמקדש (קדושת המקום). המשך בקדושה הבאה ע"י הזמן (ומעתה אלו חיובים ולא נדבת לב) - קדושת המועדים והזמנים, תחילתהּ בסוכה ('צֵלא דמהימנותא', מעין קדושת המקום והשראת שכִינה) ולולב, ואז ציצית ותפילין התדירים (שניהם תלויים בזמנים, גם הם חֶפצא של מצווה), עלייה־לרֶגל (3 פעמים בשנה, תדירה ביחס לשופר), שופר, מגילה. ואח"כ דברים התלויים באדם - זימון ('הבו גודל'), ועניני הטומאות (זיבה, מת, נגעים, נראה שגם הן לפי סדר תדירותן[13]), שכידוע עיקר הטומאה שייך בְּראויים לקדושה דווקא, וההיטהרות (קידוש והזאה), וכעין זה שחיטה שהיא מֶעניין ה'קדושה' (ריחוק ממאכל אסור ו'טיהור'־מְניעת טומאת נבלה ואבר־מן־החי). וסיום־הסִּדרה חוזר לעניין קדושת המקום (כעין 'נעוץ סופן בתחילתן'), הפעם - של א"י וירושלים (אפשר לִראות בו גם רמיזה לענייני קרקעות־א"י שבפרקים האחרונים של המסכת).

בזה יש כדי ליישב את ההשמטות ("הכל גולין", "הכל מלמדין זכות", "הכל נאמנין על מומי מעשר", "הכל כשרין לכתוב את הגט", וכו'), שאינן עוסקות בביטויים של השייכות בקדושת ישראל ובזיקת המצוות. וכן יתיישב בזה הקושי לגבי סדר הסוגיה.

ויש להתבונן עוד: הַמִּתְרַבִּים ב'הכל' - לרוב הם קטן או אשה (ויש שאף עבד); לאמֹר: גם אם יש להם פטור־חלקי ממצוות, לא גרע חלקם מִשייכות הקדושה וסגולת ישראל. קטן עתיד לבוא לידי חיוב גמור, אשה בונָה את בית ישראל במובנים רבים[14]. ויש שאף לעבד־כנעני יש ביטוי שייכות לקדושה, לאור חיובו במצוות.

ה] בין הרצון והמעשה

נקודה נוספת: הַמַּעֲבָר בין 'הכל מעריכין/סומכין/ממירין ל'הכל חייבין/מיטמאין ב...', מהווה גם רמז לַמֶּסֶר של הסוגיה הראשונה במסכת חולין, העוסקת בלשון 'הכל' מִזווית אחרת - האם 'הכל' משמעו לכתחילה? מובהר שם, שלשון 'הַכֹּל' יש שלכתחילה (כגון 'הכל סוֹמְכִין'; וכל 'הכל חייבין'), ויש שמּוּכָח אצלהּ דיעבד (ממירין) או לכתחילה (כגון: שוחטין); ו'הכל מעריכין' - דיעבד[15]. אחרי הפתיחה המרובעת של "הכל מעריכין...", אנו נדרשים להפיר בכך שיש 'הכל' של איסור (תמורה) ולעומתו יש 'הכל' של חיוב ושל לכתחילה ושל טומאה.

אמנם, בהשקפה על נושא ערכין וההקדשות, סוגייתנו אינהּ אומרת את האמור בסוגיה בחולין; ולכאורה תמוהה ההרחבה שבסוגייתנו ב'הכל' דעלמא, כביכול 'על חשבון' הדיון העניני המתבקש שבסוגיית 'הכל' בריש חולין.

ונראה שלא בכדי סוגייתנו בערכין מתעלמת מהדיון לגבי לכתחילה ודיעבד. עיקר עניינהּ של מסכת ערכין הוא הקדשות (ערכין ואחרים), ומִתבקש שלא לְשלול את עצם ההקדש לגבוה, שלא 'לְכַבּוֹת' דווקא כאן את שאיפת ההוֹספה־מַחול־על־קודש, את השאיפה לריבוי הקדושה. הרי גם בנזירות, יש נזירות רצויה (ע' נדרים ט:, וע"ש ח. לגבי נדר). וכדברי הקב"ה במדרש (תנחומא סוף בְּחֻקֹּתַי, ראה להלן): "לְבָנַי נתתי פרשת ערכין, ופרשת קרבנות, שקרבנותיהם חביבין לפני". המֶּסר המסתייג (ואף השולל) מן הנדר, יושאר למסכתות אחרות - חולין, נדרים, נזיר ותענית.

את היחס שבין סוגיית 'הכל' בחולין לבֵין סוגיית 'הכל' בערכין, אפשר להמְשיל ביחס שבין מדרש רבה ובין מדרש תנחומא (בהתְאמה) ביחסם לפרשת ערכין (עי' שם ושם). אין לעשות מִזה מחלוקת בין הסוגיות או בין המדרשים, אלא הם שני צדדים אמִתיים - יש להאדיר את הרצון לקדושה ונדבת הלב, ומאידך הביטוי המעשי לרצונות אלו צריך להתברר בכל מקרה לגופו (כדי שלא תצא מזה תקלה, כמבואר בסוגיה בנדרים ועוד).

וכיוצא בו - שהוא להכינו לְקַדשו לכהנו לו יתברך. וזהו 'כי יפליא נדר', שהוא בחינת הפלאה ופריישות". [למשמעויות מִסְפָּרֵי הערכים הנזכרים בעניין, עי' בעל הטורים (ויקרא שם); רש"ר הירש (שם); הרב יצחק גינזבורג בעלון 'וְאַבִּיטָה' (פרשת בְּחֻקֹּתַי ה'תשע"ט, עמ' 37-35); ועוד.]

[13] טומאת זיבה נחשבת תדירה כי אינהּ תלויה אלא באדם עצמו; אחריה טומאת מת התלויה במקור־טומאה (מת) החיצוני לאדם הנטמא; ולבסוף טומאת נגעים, שאמנם יוצאת מגוף האדם, אך תלויה ממש בדעת־אחרת - מוֹצָא פִי הכהן לטהרו או לטמאו (ולרוב תלויה גם ב-7 ימי הֶסגר).

[14] וכגון ברכות (יז.): "גדולה הבטחה שהבטיחן הקב"ה לנשים יותר מן האנשים... נשים במאי זכיין? באקרויי בנייהו לִבי כנישתא...". ועי' יומא (עז.) ועוד.

[15] "טוֹב אֲשֶׁר לֹא־תִדֹּר מִשֶּׁתִּדּוֹר וְלֹא תְשַׁלֵּם", רבי מאיר: יותר טוב שלא תִדּר כלל; ואף לרבי יְהוּדה שטוֹב לִנדור־ולְשלם, הני מילי נדבה כ'הרי זו', ולא 'עלַי' כמָצוּי בערכין. חולין שם.

ו] לסיכום

כל 'הכל' - לרבות (ספרי הפללים), וייתכן שיש חריגות (עזרת נשים), ויש שהתנא עצמו הדר מְפרש את המִתרבה.

'הכל' שנכללו בסוגיית ערכין הם המתייחסים לגברא ובהקשר של קדושה כלשהי (בחפצא, בזמן, טומאה וטהרה, שחיטה, במקום), ביטוי של שייכות בסגולת ישראל ובמצוות, שרְמָזם התנא בתיבת 'הכל" ולא פֹּרשׁו בסמוך. וממילא אין תמוהות ההשמטות.

והדברים מובאים דווקא במסכת ערכין, הפותחת ב"הכל" מרובע, והעוסקת ביכולת האדם להוסיף בפיו מֶחול על הקודש, ובהקשר של פרשת ערכין הכוללת הקדשות שונים ובהם שדה אחוזה, ובראשם 'ערכין' שהם כמו נדרי נפש, "בְּעֶרְכְּךָ נְפָשֹׁת לַה'" - "דְּגַם האומר 'עֶרְכִּי עָלַי' הוֵי מַקדיש שפיר כלי ידוע, דהיינו גופו ועצמו, שהוא מקדישו אלא שפודהו אח"כ מיד ההקדש בדמי עֶרְכּוֹ" (שלטי הגבורים ע"ז ד. בדפי רי"ף אות א).

והנה מניין ה'הכל" הנדרשים לאורך הסוגיה הוא 26 (ללא 'נודרין', והנך דראִיית־נגעים נמנים כאחד כרש"י ותוס' ג. ד"ה הכל רואין[16]), כמניין שֵם הוי"ה, שֶׁשְּׁמו נקרא עלֵינו, ונתן כוח בידינו להחיל את שמו על חולין ולעשות את החולין קודש, לבד מכֹּל אשר קידשנו במצוותיו וציוונו.

ולסיום, ציטוט ממדרש תנחומא הנזכר:

> 'אִישׁ כִּי יַפְלִא נֶדֶר'. האומות אומרים: 'בַּמָּה אֲקַדֵּם ה' אִכַּף לֵאלֹהֵי מָרוֹם וגו' הֲיִרְצֶה ה' בְּאַלְפֵי אֵילִים וגו' הַאֶתֵּן בְּכוֹרִי פִּשְׁעִי פְּרִי בִטְנִי חַטַּאת נַפְשִׁי?' (מיכה ו, ו-ז), אמר להם הקב"ה: בניכם אתם מבקשים להקריב לפני? לא בניכם ולא קרבנותיכם אני מבקש, לְבָנַי נתתי פרשת ערכין ופרשת קרבנות, שקרבנותיהם חביבין לפני. וכן הוא אומר 'טוֹב־מְעַט לַצַּדִּיק' (תהלים לז, טז). תדע לך, שתחילתו של ספר 'דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אָדָם כִּי־יַקְרִיב מִכֶּם' (ויקרא א, ב), מִכֶּם ולא מן האומות, וסוֹפוֹ של ספר 'דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ כִּי יַפְלִא נֶדֶר' וגו' (ויקרא כז, ב)[17]. ואומר 'מַגִּיד דְּבָרָו לְיַעֲקֹב' וגו' (תהלים קמז, יט), אמר הקב"ה לישראל: אם אתם מביאים לפני עֲרָכים שלכם - מעלה אני עליכם כאילו הִקרבתם נפשותיכם לפני, לכך נאמר 'אִישׁ כִּי יַפְלִא נֶדֶר בְּעֶרְכְּךָ נְפָשֹׁת לַה'" וגו', אמר הקב"ה: בזכות הערכים אני מציל אתכם מעריכת גיהנם שכתוב בה 'כִּי־עָרוּךְ מֵאֶתְמוֹל תָּפְתֶּה' (ישעיה ל, לג), ואערוך לפניכם שלחן, כמו שאמר דוד 'תַּעֲרֹךְ לְפָנַי שֻׁלְחָן נֶגֶד צֹרְרָי דִּשַּׁנְתָּ בַשֶּׁמֶן רֹאשִׁי כּוֹסִי רְוָיָה' (תהלים כג, ה).

---

[16] אפשר לְמָנות באופנים שונים, וכגון להשמיט את "נידרין" ד"תני והדר מפרש", ומנגד לְמנות את "הכל שוחטין" בשתיים, שהרי שתי משניות הן (רש"י ג. ד"ה תרי הכל שוחטין).

[17] בדברי המדרש אלו יש גם כדי להטעים את הפתיחה של הסוגיה ב"הפל סומכין" (ה'הַפֹּל' החיצוני הראשון שבסוגיה) - שני הקצוות של חומש תורת־כהנים, שמצוַת הסְמיכה נזכרת בתחילתו, והערכין בסוֹפוֹ.